

Лекція: Геометрія пластових покладів

При розвідці й розробці родовищ корисних копалин важливе значення має встановлення *форм, розмірів, положення* в надрах покладів корисних копалини і *гірничо-геологічних умов* їх розробки в межах границь шахтного поля або поля розрізу.

Із всього різноманіття *форм і умов* залягання корисних копалин найпростішими є пластові, які на ділянках однакового залягання дають площинні форми.

Площинні форми залягання на окремих ділянках є розповсюдженим видом геологічних тіл – пластів і жил, які носять загальну назву *плитоподібних*. Для них характерні значні розміри по *простяганням* (довжина) і *падінням* (ширина) порівняно з третім виміром – *потужністю* (товщиною).

Форма пласта може бути складнішою порівняно з площинною, але при її вивченні доводиться виділяти ділянки таких розмірів, які можна прийняти за площинні. Отже, площинна форма є обов'язковим елементом при вивченні родовищ будь-якої складної форми. При цьому криву поверхню замінують поверхнею багатогранника. Кожна плоска площадка багатогранника – дотична площина в даній точці поверхні. Уявлення про складну поверхню покладу складається із суми уявлень про окремі плоскі площадки.

Вміння отримати вимірювані, обчислювані, графічні дані про плоске залягання пласта є необхідним етапом вивчення будь-якої форми покладу і матеріалом для подальшого узагальнення.

Розмір, форма і просторове розміщення покладу – перша основа для задання виробок, інженерних розрахунків та їхнього оцінювання.

Сукупність операцій, які уможливають одержати для цих потреб значення необхідних показників, становить зміст гірничо-геометричних задач стосовно площинних форм залягання, розв'язування яких постійно супроводжує розвідку і розробку родовищ корисних копалин.

Геометричні параметри пласта (покладу)

Розмір, форма і положення пласта в надрах визначаються сукупністю *лінійних і куткових величин*, які називають *геометричними параметрами*.

До них відносяться:

– координати точок на контактах пласта з вміщуючими породами, в яких встановлюються інші геометричні параметри;

– простягання і кут падіння поверхні (контакта) пласта;

– потужність покладу;

– глибина залягання;

– положення в просторі елементів симетрії геологічної структури, що вивчається.

Координати x , y , z точок на поверхні покладу визначаються за результатами маркшейдерських зйомок, замірів та інклінометричної зйомки свердловин.

Положення пласта в просторі характеризується двома напрямками в площині пласта – *лінією простягання* і *лінією падіння*, віднесеними до певної точки висячого або лежачого боку покладу. Ці напрямки називають *елементами залягання*.

Лінією простягання пласта називають горизонтальну лінію в площині того чи іншого боку пласта. Сукупність ліній простягання дозволяє зображувати форму пласта ізолініями рівних висот – ізогіпсами і за допомогою їх розв'язувати задачі.

Лінія падіння пласта перпендикулярна до лінії простягання і фіксує собою напрям найбільшого скату в площині висячого або лежачого боку пласта.

Азимут лінії падіння і кут падіння в даній точці пласта повністю визначають його положення.

Для однозначності за *напрям лінії простягання* пласта береться такий *напрямок*, від якого падіння пласта розташовується праворуч. Цей напрям на плані визначається кутом, який відраховується від додатного напрямку осі x за ходом годинникової стрілки і називається кутом *простягання* пласта і позначається α . *Простягання лінії падіння* позначається символом α_n . Кут падіння пласта позначають буквою δ .

Важливою характеристикою покладу є його *потужність*, тобто відстань між покрівлею і підшоною пласта по заданому напрямку. Якщо не вказують напрям, по якому визначається потужність, то беруть відстань між покрівлею і підшоною по нормалі. В цьому випадку потужність називають *нормальною* і позначають буквою m .

Положення пласта або окремих його частин в надрах відносно земної поверхні визначають глибиною залягання, тобто віддаллю пласта від земної поверхні по вертикалі, і позначають в цьому випадку буквою H .

Іноді, характеризуючи положення гірничих виробок, пройдених по покладу, користуються похилою глибиною, розуміючи під нею віддалю від земної поверхні по напрямку лінії падіння покладу.

Лінія, в усіх точках якої глибина залягання H пласта дорівнює нулю або потужності наносів, називається відповідно *лінією виходу пласта* на земну поверхню або під наноси.

Елементами симетрії структури, які використовують при розв'язуванні геометричних задач, є осі і осьові площини складок або покладів. Положення перших визначається азимутом α_0 і кутом нахилу δ_0 до горизонту. Оскільки осі складки напружують в бік її заглиблення, то величини α_0 і δ_0 називають елементами залягання і заглиблення осі складки.

Положення осьової площини складки або покладу визначається, як і положення будь-якої площини, простяганням і кутом падіння.

Визначення елементів залягання пласта

Визначення елементів залягання пласта, жили або геологічного контакту є гірничо-геологічною задачею, яка розв'язується на всіх стадіях розвідки і розробки родовищ корисних копалин.

В практичній роботі використовують три способи розв'язування цієї задачі.

Безпосереднє вимірювання. В умовах геологічного вивчення природних відслонень і в очисних вибоях елементи залягання пласта або геологічного контакту, зазвичай, вимірюють гірничим компасом.

При цьому гірничий компас встановлюють у вертикальне положення на відслоненій поверхні на довге ребро пластинки. Обертанням ребра знаходять максимальний відлік за виском компаса, що відповідає куту падіння пласта (контакту) в даній точці, а довге ребро пластинки фіксує при цьому лінію падіння пласта. Обертаючи навколо неї гірничий компас, кладуть його на поверхню пласта і потім, повертаючи його навколо короткої сторони пластинки і піднімаючи нижній кінець пластинки, приводять компас в горизонтальне положення.

Відкріплюють магнітну стрілку і виконують відлік, який дає магнітний азимут лінії падіння пласта. Відлік беруть за північним кінцем стрілки, якщо нульова поділка азимутального кільця компаса направлена в напрямі падіння. При направленні нульової поділки по підняттю відлік азимута лінії беруть за південним кінцем стрілки.

Магнітний азимут лінії падіння і кут падіння пласта вимірюють двічі і при розходженні результатів до 2° беруть їх середнє значення.

Використання вимірних магнітних азимутів потребує переходу від них до дирекційних кутів, тобто введення поправки на величину магнітного схилення, що встановлюється на стороні з відомим дирекційним кутом в районі спостережень.

Точніше елементи залягання пласта можуть бути виміряні безпосередньо підвісною бусоллю і півкругом при відслоненні пласта або контакту в січних гірничих виробках. Оскільки підвісну бусоль і півкруг використовують при виконанні маркшейдерських зйомок гірничих виробок, то необхідно одночасно в придатних умовах виміряти цим приладом елементи залягання пласта або іншого контакту. При цьому в площині відслонення за допомогою півкруга по шнуру спочатку встановлюють горизонтальний напрям і бусоллю вимірюють азимут простягання пласта. По другому шнуру в площині відслонення за допомогою півкруга знаходять лінію падіння і вимірюють кут падіння. У вимірний магнітний азимут також вводиться поправка на величину магнітного схилення.

Непряме визначення елементів залягання пласта за двома довільними напрямками. Цей спосіб використовують при визначенні елементів залягання пласта в січних гірничих виробках, якщо в площині відслонення вимірюється простягання і падіння двох довільних напрямів.

За допомогою півкруга визначають кути нахилу шнурів δ_1 і δ_2 , а за допомогою висячого компаса – азимути їх напрямів α_1 і α_2 (рис. 1).

Всі наведені на рис. 1,а випадки можуть бути зображені однією схемою (рис. 1, б).

Між вимірними величинами α_1 , α_2 ; δ_1 , δ_2 і шуканими – простяганням площини α і падінням δ є аналітична залежність:

$$\begin{aligned} \operatorname{ctg} \alpha &= \frac{\operatorname{ctg} \delta_1 \cos \alpha_1 - \operatorname{ctg} \delta_2 \cos \alpha_2}{\operatorname{ctg} \delta_1 \sin \alpha_1 - \operatorname{ctg} \delta_2 \sin \alpha_2}; \\ \operatorname{ctg} \delta &= \operatorname{ctg} \delta_1 \sin(\alpha_1 - \alpha), \end{aligned}$$

або

$$\operatorname{ctg} \delta = \operatorname{ctg} \delta_2 \sin(\alpha_2 - \alpha).$$

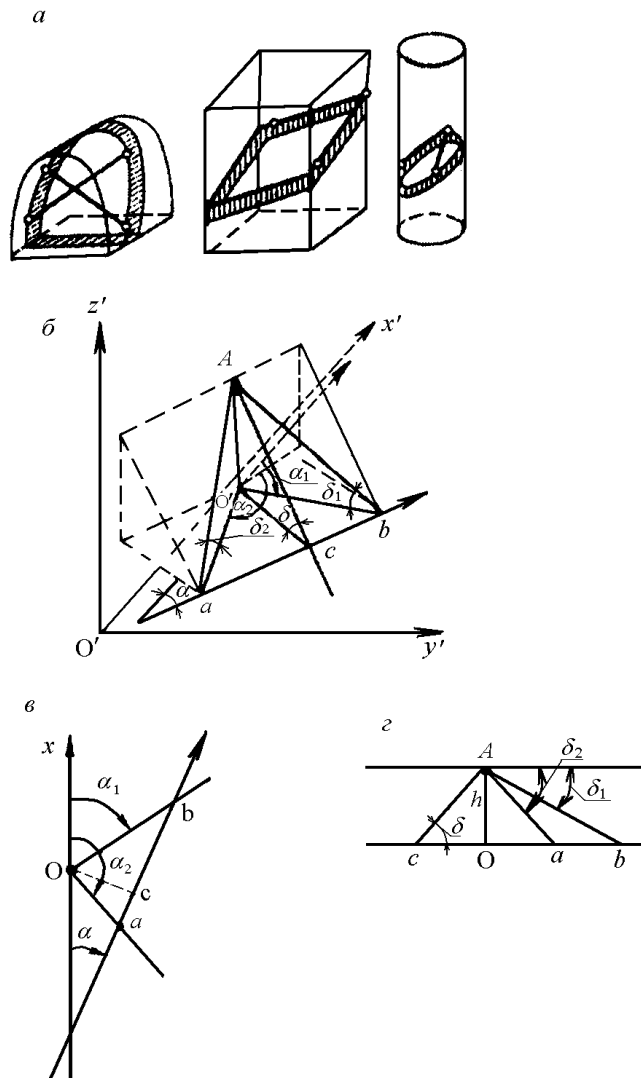

Рис. 1. Визначення простягання і падіння у виробках різного перерізу за допомогою перехресних шнурів(а); схема (б), план (в) і профіль (z) для визначення простягання і падіння пласта за двома видимими падіннями

Із графічних способів найпростішим є таке розв'язування (рис. 1, в, z).

На аркуші паперу накреслюють вісь Ox . Із точки O від додатного напрямку осі Ox під вимірними кутами α_1 і α_2 накреслюють напрями Ob , Oa – проекції ліній видимого падіння. З боку від креслення проводять дві паралельні горизонтальні лінії на довільній відстані між ними. Лінії з'єднують перпендикуляром h . З точки A під вимірними кутами δ_1 і δ_2 проводять дві лінії до перетину з нижньою прямою. Горизонтальні проекції цих прямих Oa і Ob відкладають на відповідних напрямках від точки O . З'єднавши точки a і b прямою, одержуємо *лінію простягання площини*. Відмічають стрілкою напрям лінії простягання площини, знаючи, що падіння праворуч, вимірюють транспортиром азимут лінії простягання α .

Для визначення кута падіння із точки O опускають перпендикуляр Oc на лінію простягання. Довжину його відкладають від точки O по нижній горизонтальній лінії допоміжного креслення. З'єднавши точку c з вершиною перпендикуляра A , одержуємо кут OcA – шуканий кут падіння δ , який вимірюють транспортиром.

Непряме визначення α і δ пласта за координатами трьох точок ("за трьома свердловинами"). Цю задачу часто доводиться розв'язувати в процесі проведення бурової розвідки. Для її розв'язання необхідно визначити координати трьох точок на пласті за маркшейдерськими матеріалами або за результатами інклінометричної зйомки свердловин. На рис. 2.5 наведено графічне визначення α і δ пласта за координатами трьох точок. Тут 1, 2, 3 – точки перетину свердловин з пластом, які зображені на плані в проекціях з числовими відмітками. Точка 4 лежить на лінії, що з'єднує точки з максимальною і мінімальною відмітками, і має відмітку, що дорівнює відмітці точки 2.

Лінія 4-2 – лінія простягання пласта, а кут α – кут простягання пласта.
 Лінія 3-5, перпендикулярна до лінії простягання, – проекція лінії падіння.
 Лінія 5-5' – різниця відміток на кінцях лінії падіння, а кут δ – шуканий кут падіння.

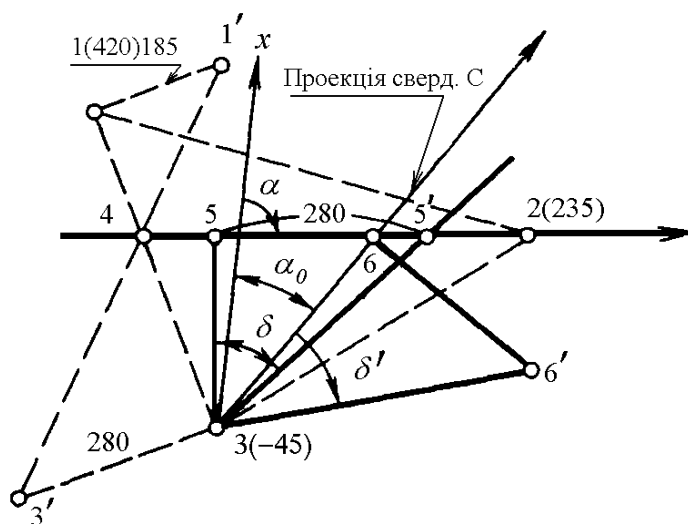

Рис. 2. Непряме визначення елементів залягання пласта за трьома точками (за трьома свердловинами)

На плані (рис. 2) через точку 3 проведена проекція свердловини *C*. Видимий кут падіння пласта у вертикальному розрізі по свердловині *C* – кут δ' побудований за катетами 3-6 і 6-6'.

Видимими кутами падіння часто доводиться користуватися при розв'язуванні багатьох гірничо-геометричних задач.

Потужність пласта і способи її визначення

Потужністю поклада корисної копалини або іншої гірської породи називають відстань між поверхнями лежачого і висячого боків. Потужність визначають в природних відслоненнях і за гірничими та розвідувальними виробками. Розвідувальні і гірничі виробки перетинають поклади і гірські породи в різних напрямках. А тому потужність доводиться визначати теж в різних напрямках відносно простягання і падіння поклада.

Розрізняють такі види потужності поклада корисної копалини (рис. 3):

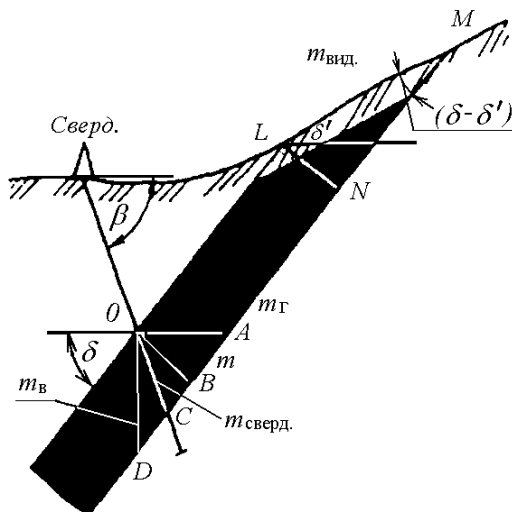

Рис. 3. Види потужностей пласта

– дійсну або нормальну потужність t – віддаль по нормалі між поверхнями лежачого і висячого боків покладу;

– вертикальну потужність t_v – віддаль по вертикалі між поверхнями лежачого і висячого боків покладу;

– горизонтальну потужність t_r – найкоротша відстань в горизонтальній площині між поверхнями лежачого і висячого боків покладу;

– видимої потужності $t_{\text{вид.}}$ – відстань між поверхнями лежачого і висячого боків, визначену внаслідок розчищення покладу на поверхні. Видима потужність залежить від характеру рельєфу в місці виходу покладу на земну поверхню (під наноси).

При розвідці і особливо при розробці родовищ розрізняють *технологічні* види потужності:

– геологічна потужність $t_{\text{геол.}}$ – відстань по нормалі між покрівлею і підшвою покладу або сума потужностей всіх пачок (шарів) і породних прошарків;

– повна (загальна) потужність t_n , вимірювана від покрівлі (висячого боку) до підшви (лежачого боку) кондиційного покладу з усіма породними прошарками;

– повна корисна потужність $t_{\text{пк}}$, дорівнює сумі потужностей всіх пачок (шарів) корисної копалини, наявних в покладі, які за потужністю, зольністю і положенню в розрізі відповідають вимогам до балансових запасів в межах загальної потужності пласта;

– виймана потужність t_p (робоча або експлуатаційна), дорівнює відстані між підшвою і покрівлею очисної гірничої виробки з включенням прошарків порід, що виймаються;

– виймана корисна потужність $t_{\text{в.к.}}$, дорівнює вийманій без потужності породних прошарків;

Потужність вимірюють безпосередньо в гірничих виробках за допомогою тасьмової рулетки або по керну при бурінні за допомогою лінійки. При вимірюванні в гірничих виробках відносна похибка може досягати декількох процентів. При вимірюванні потужності по керну похибка значно більша і в свою чергу визначається станом і виходом керну.

У випадках недостатнього виходу керну для визначення потужності тіл корисних копалин використовують непрямі способи.

Головним з них є *каротаж* свердловин. Найрозповсюдженішим різновидом каротажу для визначення потужностей покладів кам'яного вугілля, нафти, газу і сульфідних руд, розвіданих буровими свердловинами, є *електричний каротаж*.

Призначенням електричного каротажу є одержання на діаграмі чіткої електричної аномалії, яка характеризує пласт, що досліджується, і відбиває межі його покрівлі і підшви. Роботу з каротажу проводять геофізичні експедиції, які обладнані спеціальними установками.

Шуканою і вихідною величинами багатьох гірничо-геометричних побудов є *нормальна потужність t* . Крім нормальної потужності в гірничій геометрії використовують також потужність в характерних або заданих напрямках, зокрема *вертикальну t_v* і *горизонтальну t_r* потужності. Якщо напрям січних виробок не співпадає з характерними напрямками, то використовують *горизонтальну “косу” потужність t_r'* і *потужність пласта в довільному “косому” напрямі t_k* .

Виміряну вздовж січної виробки потужність пласта часто називають *видимою* його потужністю.

Всі наведені вище поняття про потужність пласта будуть справедливими для потужності товщі, світи або іншого підрозділу порід.

В січних гірничих виробках (штольня, квершлаг, шурф, гезенк, ствол шахти) є можливість виміряти потужності t , t_r , t_r' , t_v .

Розв'язування багатьох задач і виконання побудов потребують переходу від вимірних (видимих) потужностей до нормальних або до потужностей по заданих напрямках.

Розглянемо задачу переходу від потужності в одному напрямі до потужності в іншому напрямі.

На рис. 4,а зображений горизонтальний розріз пласта з елементами залягання α і δ .

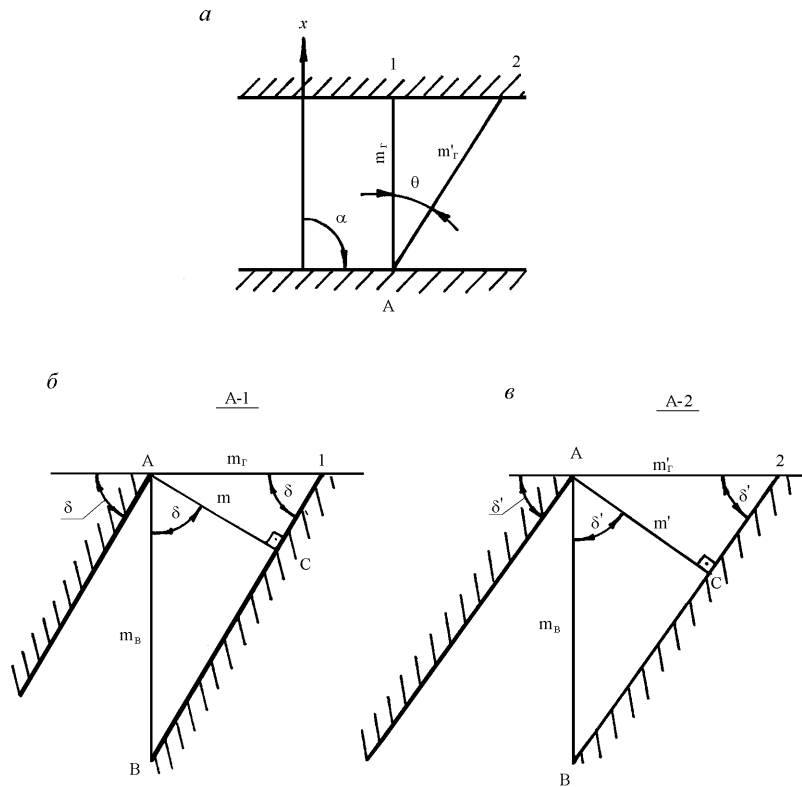

Рис. 4. Схеми до переходу потужності з одного напрямку до іншого

Відстань $A-1$ відповідає горизонтальній потужності m_r , $A-2$ відповідає потужності m_r' , а θ – кут між напрямками $A-1$ і $A-2$.

Побудуємо два вертикальних розрізи за напрямками $A-1$ і $A-2$ (рис. 4,б). Вертикальний розріз $A-1$ – це вертикальний переріз вхрест простягання пласта. Тому кут падіння пласта на розрізі зобразиться дійсною його величиною δ і нормаль AC до пласта буде його дійсною або нормальною потужністю. Вертикаль AB дорівнює вертикальній потужності m_B пласта в точці A .

У вертикальному розрізі $A-2$ (рис. 4,в) вертикальна потужність m_B буде такою ж, як і в розрізі вхрест простягання, оскільки в будь-якому вертикальному перерізі m_B зберігає свою величину.

Потужності m_B і m' визначають видимий кут падіння δ' . Він завжди менший від кута падіння δ пласта.

Навпаки, видима нормальна потужність m' більша нормальної потужності m .

З рис. 4 випливають прості співвідношення між вказаними потужностями:

$$\begin{cases} m = m_B \cdot \cos \delta; \\ m = m_r \cdot \sin \delta; \\ m = m_r' \cos \theta \sin \delta. \end{cases}$$

Розглянемо цю задачу стосовно умов задання січних виробок по довільному “косому” відносно напластування напрямку.

На рис. 5,а зображена у вертикальному перерізі похила свердловина, яка має елементи залягання α_0 і δ_0 .

На рисунку точка A є точкою входу свердловини в пласт, а точка D – точкою виходу свердловини з пласта. Отже, AD це виміряна або видима потужність пласта m_k . Кут δ_0 – кут нахилу свердловини до горизонту. Таким чином, у вертикальному розрізі по свердловині AD зображується сама свердловина, видима потужність m_k і лінії покрівлі (підшови) пласта під видимим кутом падіння δ' . Вертикаль AB дорівнює m_B . Відрізок AC' – видима нормальна потужність m' пласта. Необхідно знайти нормальну потужність m пласта.

Користуючись постійністю значення m_B в будь-якому вертикальному перерізі, що проходить через точку A , будемо біля неї вертикальний розріз вхрест простягання пласта. Тут лінії покрівлі і підшови пласта проходять через точки A і B під кутом падіння пласта δ .

Нормаль AC дорівнює шуканій або нормальній потужності пласта.

Перехід від m_k до m можна зробити шляхом розрахунків.

З прямокутного трикутника ACD спочатку знаходимо видиму нормальну потужність

$$m' = m_{\kappa} \cos \beta,$$

де $\beta = \delta_0 - (90^\circ - \delta')$ – якщо виробка нахилена у протилежну сторону від падіння пласта, (рис. 5,а) або $\beta = \delta_0 + (90^\circ - \delta')$ (рис. 5,б), коли виробка нахилена в бік падіння пласта.

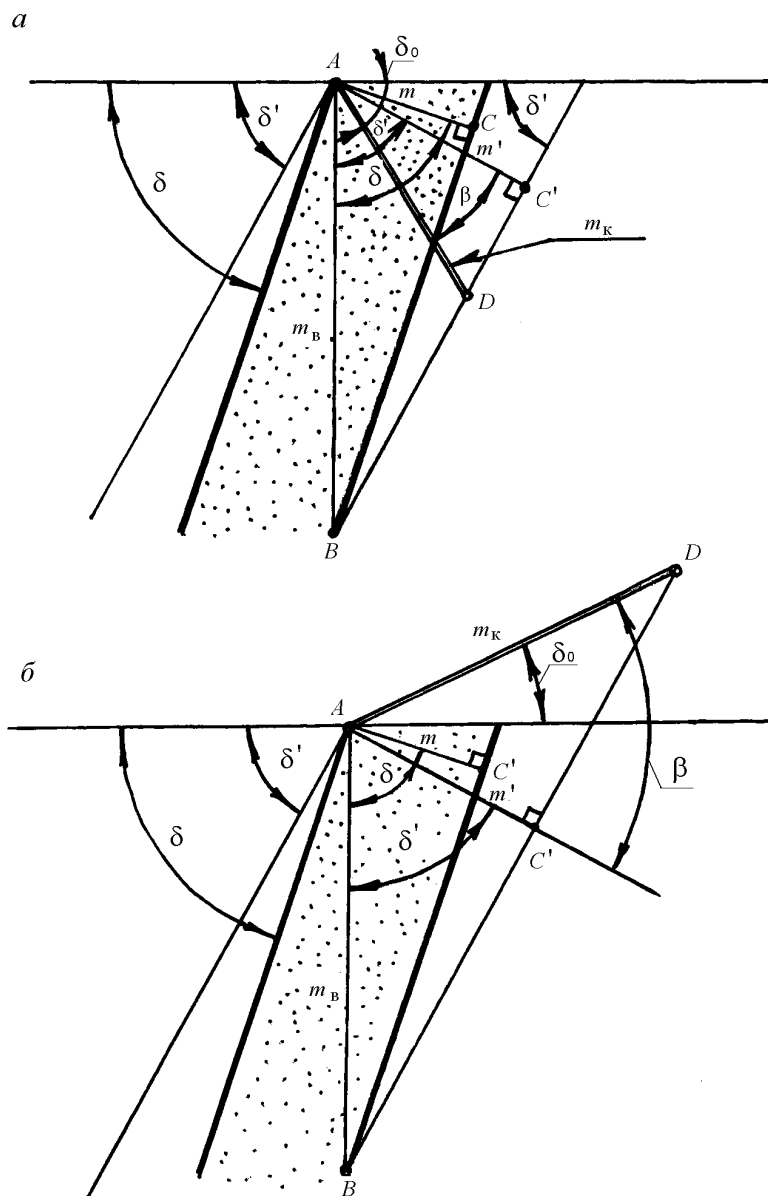

Рис. 5. Графічне визначення нормальної потужності за виміряною в “косому” напрямі

Потім з прямокутного трикутника ACB знаходимо

$$m_b = \frac{m'}{\cos \delta'} = m' \sec \delta',$$

де δ' – видимий кут падіння у вертикальному перерізі, який проходить через січну виробку.

Нарешті з прямокутного трикутника ACB знаходимо шукану величину m

$$m = m_b \cos \delta,$$

де δ – кут падіння пласта.

Користуючись виразами a , b , v і виражаючи m через m_{κ} матимемо:

$$M = m_{\kappa} \cos \beta \sec \delta' \cos \delta.$$

Узагальнюючи розв’язок задачі переходу від виміряної потужності $m_{\text{вим}}$ вздовж січної виробки до нормальної потужності, можна записати:

$$m = m_{\text{вим}} \cos \varphi.$$

В конкретних прикладах $m_{вим.}$ буде виражатися через величини m_b, m_r, m_r', m_k , а $\cos\varphi$ відповідно через $\cos\delta, \sin\delta, \sin\delta\cos\theta$ і $\cos\beta\sec\delta\cos\delta$. Кут φ називають *кутом переходу від виміряної потужності $m_{вим.}$ до нормальної m* . Він реально є кутом між віссю січної виробки і нормаллю до напластування.

Якщо пластовий поклад розвіданий викривленими свердловинами, то спочатку за координатами точок перетину свердловин з поверхнею підосви або покрівлі покладу будують гіпсометричний план цієї поверхні, визначають простягання і падіння покладу, а потім знаходять його дійсну потужність.

Розглянемо визначення дійсної потужності пласта, коли потужність виміряна по розвідувальній виробці, що перетинає пласт в косому напрямі відносно його простягання і падіння.

Нехай похила або викривлена свердловина в точці A , координати якої відомі, заглибилась в корисну копалину і в точці B на відстані $m_{сверд.}$ від точки входу вийшла із корисної копалини. Відомі: кут нахилу β свердловини і азимут її напрямку α_1 , а також простягання α і падіння пласта δ .

Для визначення дійсної потужності скористуємося графічним способом, супроводжуючи його виведенням аналітичної залежності (рис. 6).

На плані, вибравши масштаб, проводимо осі координат. З початком координат суміщуємо точку A – точку входу свердловини. Через точку A проводимо горизонталь висячого боку покладу під дирекційним кутом α , що має відмітку, яка дорівнює відмітці точки A .

Під дирекційним кутом α_1 проводимо проекцію осі свердловини, на якій від точки A відкладаємо горизонтальну проекцію виміряної по свердловині потужності, що дорівнює відрізку Ab (рис. 6,а), тобто $Ab = m_{сверд.}\cos\beta$.

Через точку b проводимо горизонталь лежачого боку покладу паралельно горизонталі z_a . Відмітка цієї горизонталі z_b менша відмітки горизонталі z_a на величину $h = m_{сверд.}\sin\beta$.

Отже, $z_b = z_a - m_{сверд.}\sin\beta$. Знайдемо далі проекцію такої горизонталі лежачого боку покладу, відмітка якої дорівнювала б відмітці горизонталі z_a висячого боку.

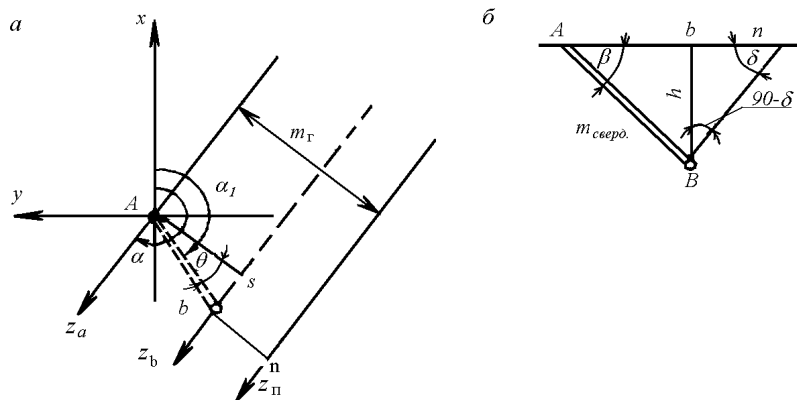

Рис. 6. Визначення дійсної потужності пласта по свердловині:
а – план; б – профіль

Для цього з точки b ставимо перпендикуляр до горизонталі z_b , на якому відкладаємо відрізок bn , що дорівнює закладенню лежачого боку при куті нахилу δ і висоті перерізу h (рис. 6,б):

$$bn = h \operatorname{ctg} \delta;$$

або, підставивши значення h ,

$$bn = m_{сверд.}\sin\beta \operatorname{ctg} \delta.$$

Через точку n проводимо горизонталь z_n паралельно горизонталі z_a . За умовою простягання обидві горизонталі мають однакові відмітки, але одна відноситься до висячого, а друга – до лежачого боку покладу. Отже, найкоротша відстань між горизонталями відповідає горизонтальній потужності m_r покладу в масштабі плану.

Визначимо горизонтальну потужність аналітично. Для цього введемо кут θ – кут, утворений на плані проекцією осі свердловини з проекцією лінії падіння покладу.

Горизонтальна потужність

$$m_r = As + bn,$$

де $As = Ab \cos\theta$.

Підставивши одержані раніше значення для Ab і bn , матимемо:

$$m_r = m_{\text{сверд}}(\cos \beta \cos \theta + \sin \beta \operatorname{ctg} \delta).$$

Для нормальної m і вертикальної m_v потужностей після деяких перетворень маємо такі співвідношення:

$$m = m_{\text{сверд}} \cos \delta \cos \beta (\operatorname{tg} \delta \cos \theta + \operatorname{ctg} \beta),$$

$$m_v = m_{\text{сверд}} \cos \beta (\operatorname{tg} \delta \cos \theta + \operatorname{ctg} \beta).$$

Наведені співвідношення між різними видами потужностей покладу справедливі як для повної потужності, так і для потужностей окремих шарів, пачок. При цьому мається на увазі, що поклад обмежений двома паралельними площинами висячого і лежачого боків.

Глибина залягання

Глибина залягання пласта є геометричним елементом, з яким постійно доводиться зустрічатися при вирішенні багатьох питань гірничої справи. Глибина залягання є відстанню по вертикалі від земної поверхні до покрівлі покладу. Зазвичай, вона визначається безпосередньо при бурінні свердловин вимірюванням довжини керну, або глибиномірами тощо. В завдання розвідки і маркшейдерської служби входить одержання даних, котрі характеризують глибину залягання пласта в будь-якій точці плану.

Найкраще і найповніше уявлення про глибину залягання дає план ізоглибин або суміщення топографічного плану земної поверхні з гіпсометричним планом висячого боку покладу. В першому випадку глибина залягання в будь-якій точці читається безпосередньо по ізоглибинах. В другому випадку глибина залягання в будь-якому пункті дорівнює різниці відміток топографічних поверхонь. Такий спосіб визначення глибини називається *побічним*.

Глибина залягання є важливим елементом при проектуванні і спорудженні вертикальних гірничих виробок.

В практиці часто зустрічається задача визначення лінії виходу пласта на поверхню (або під наноси). При цьому вказану задачу доводиться в багатьох випадках розв'язувати за обмеженою кількістю даних, що характеризують залягання пласта. Часто в першому наближенні доводиться обмежуватися уявленням про пласт як площину і розв'язувати задачу на побудову лінії перетину цієї площини із земною поверхнею. Отже, розв'язування зводиться до знаходження точок перетину однойменних горизонталей пласта і земної поверхні.

Нехай на рис. 7 в горизонталях зображена земна поверхня деякої ділянки, в межах якої за даними свердловин 1, 2, 3 побудовані ізогіпси (горизонталі) висячого боку пласта k_6 з відмітками 0 і -100 . Уявлення про плоске залягання пласта поширюємо далі і будуємо горизонталі пласта з відмітками, що дорівнюють горизонталям земної поверхні. Це будуть горизонталі з висотами 50, 60, 70, 80 і 90. На рисунку вони зображені штриховими лініями. Точки перетину їх з відповідними горизонталями земної поверхні – точки 1, 2, 3, 4, 5 – є шуканими. Вони лежать на лінії виходу пласта на земну поверхню. Лінія виходу пласта на земну поверхню (або під наноси) є природною межею шахтного або рудничного поля. Лінії виходу пласта на плані можна побудувати також методом вертикальних розрізів. В цьому випадку спочатку будують ряд вертикальних розрізів вхрест простягання пласта. На цих розрізах за даними топографічного плану ділянки і даними розвідувальних і експлуатаційних виробок показують профіль поверхні та пласта і знаходять точки перетину останніх. Вказані точки далі переносять на план і за ними будують проекцію лінії виходу. На підставі прийнятого уявлення про залягання пласта в будь-якій точці, наприклад в точці A , легко визначити глибину його залягання. В даній точці відмітка земної поверхні 45, а відмітка пласта (-50) , отже, глибина залягання пласта в точці A дорівнює 95 м.

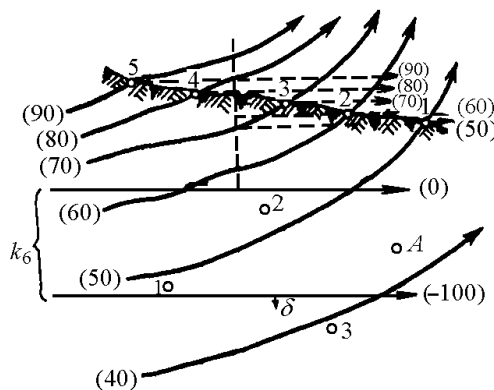

Рис. 7. Побудова лінії виходу пласта на поверхню

Зображення площинних форм залягання

Геометричні основи зображення площинних форм залягання викладені в розділі про проекції з числовими відмітками і наведених прикладах з розв'язування типових задач.

Для уявлення про геометричні параметри пластів і розташування зв'язаних з ними виробок будують план і систему розрізів.

Поклад, в якому проводять гірничі роботи, зображують горизонтальною (іноді вертикальною) проекцією гірничих виробок з нанесенням необхідних показників. Там, де гірничі роботи не проводяться, на плані пласт зображують системою ізогіпс. Їх побудова приурочується до горизонтів шахти або рудника, що проектується

На рис. 8, а наведено план по пласту k_1 , де показані основні січні виробки і горизонтальні виробки по пласту (ствол шахти №10, квершлаг горизонту 170 м і основні штреки на горизонтах 85 і 170 м). Залягання пласта на горизонті 255 м характеризується відповідною ізогіпсою і кутом падіння δ .

Один план не дає повного уявлення про умови залягання і про інші показники пласта, а також про положення існуючих або проєктованих розвідувальних і гірничих виробок. А тому план, зазвичай, супроводжується системою розрізів, що задаються в різних напрямках. Переважно будують вертикальні і горизонтальні розрізи. Так, напрями вертикальних розрізів показані штрихпунктирними лініями AA_1 , BB_1 і CC_1 . Перший з них задано вхрест простягання, другий – по косому напрямку, а третій – в напрямі простягання порід.

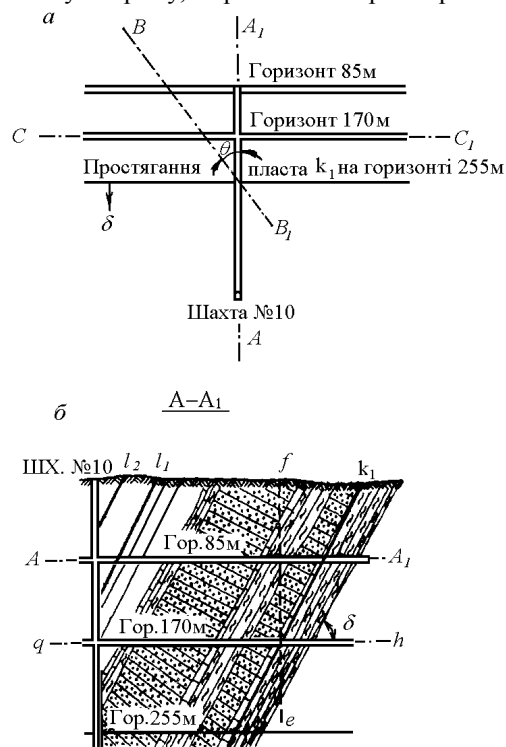

Рис. 8. План пласта (а) і вертикальний розріз вхрест простягання (по лінії квершлагів) (б)

На рис 8, б побудований вертикальний розріз вхрест простягання порід по лінії AA_1 . Він характеризує в цьому перерізі положення пластів корисної копалини, вміщуючих порід та виробок і дає уявлення про кути падіння покладу і вміщуючих порід, їх потужностях. Він є базою для побудови інших розрізів.

Горизонтальні розрізи, зазвичай, приурочуються до експлуатаційних або проєктованих горизонтів гірничих робіт при розвідці і розробці світи пластів або жил. На горизонтальному розрізі зображують всі січні виробки і виробки, пройдені по пласту на даному горизонті. Тому часто горизонтальні розрізи називаються *погоризонтними*. Вони при розробці світи пластів чи жил входять в комплект обов'язкових маркшейдерських документів поряд з планами гірничих робіт по пластах (жилах).